

Az etnikai identitás összefüggései a szlovákok és a magyarok kölcsönös megítélésében¹

JURAJ MARTONYIK

Correlations of Ethnic Identity in Mutual Perception of Slovaks and Hungarians

Indexing Terms: Slovak–Hungarian relations, ethnic identity, ethnicity, stereotypes

Bevezető

Dolgozatunk² az etnikai identitás összefüggéseivel és megnyilvánulásaival foglalkozik, a Szlovák Köztársaság állampolgárai közti felfogást és megítélést illetően, mind szlovák, mind magyar részről. A dolgozat elméleti szempontból az etnikum ismeretének jelenlegi állapotát és a vele kapcsolatos jelenségeket értékeli nemcsak Szlovákiában, hanem külföldön is. A szélesebb körű összehasonlítás és megragadás végett illusztrálásként a cseh és a roma nemzetiséget is bevontuk.

Az értékelés az említett nemzetiségek 652 fős mintáján alapul, ebben egyformán vannak képviselve nemcsak a nemzetiségek, hanem a nem és kor szerinti megoszlás is. Az adatok begyűjtése 2017-ben zajlott a Szlovákiai etnikai viszonyok alakulásának tendenciái nevű projekt keretén belül, mely az etnikai viszonyok és változataik megragadásának történelmi, szociológiai és pszichológiai jellemzőit vizsgálta.

Az itt bemutatott vizsgálat a nemzetiségek megítélésére irányult az etnikai identitás és a belőle eredő auto- és heterosztereotípiák szempontjából. A vizsgált mutatókat az etnikai identitás Phinney-féle modellje összetevőinek (autosztereotípia, kulturális angazsáltság, a valahová tartozás érzése, önidentifikáció) alapján alakítottuk át mérhető tudományos fogalmakká, a összetevőket a projekt során alkalmazott adminisztratív kérdőív válogatott tételei képviselték.

Az így nyert adatok a válaszadók jelentős mértékű hasonlóságát mutatják, mind a magyar, mind a szlovák nemzetiségűek részéről. Ez a hasonlóság jellemzi a kölcsönös

1 A Fórum Kisebbségkutató Intézet által 2019. június 6-án megrendezett *A szlovák–magyar kapcsolatok tegnap és ma* című tudományos konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata

2 Készült a szlovák Kutatás- és Fejlesztéstámogató Ügynökség APVV 15-0745. sz. szerződése alapján: *Az etnikai viszonyok alakulásának tendenciái Szlovákiában (a nemzetiségi kérdéskör összehasonlító kutatása 2004–2020)* – TESS2

egymást értékelést is, mely pozitív és reciprok, valamint a roma etnikum megítélését is, mely egyformán negatív.

Az etnikai identitás összetevői szempontjából a heterosztereotípa legfontosabb mutatójaként az autosztereotípa mutatkozott, mely jelentős mértékben előrejelzi a heterosztereotípa értékeit valamennyi vizsgált nemzetiség esetében, a roma etnikum kivételével, melynek heterosztereotípiáját a jelek szerint más tényezők alkotják, mint a többi etnikum heterosztereotípiáit. Ezek az eredmények arra utalhatnak, hogy míg a kevésbé stigmatizált nemzetiségek heterosztereotípiáit inkább az egyén belső, semmint külső tulajdonságai határozzák meg, mintegy az etnikum objektív jellemzőiként, a roma kisebbséget illető heterosztereotípiákat különféle tényezők határozzák meg. Ennek lehetséges okait, összefüggéseit és értelmezését vitára bocsátjuk.

Sztereotípiák

A szlovák–magyar viszonyok kérdésköre a legkülönbözőbb – történelmi, szociológiai, pszichológiai – jelenségek érdekes színtere. A csoport és az egyén felől ennek a nyilvános térnek és diskurzusnak a részei a különféle bevett elképzelések és mentális rövidítések, melyeket sztereotípiáknak nevezhetünk. Az ilyen folyamatok többféle módon definiálhatók, szociális összefüggésben felfoghatók mint a világról alkotott többé-kevésbé konzisztens képek, melyekhez alkalmazkodtak a szokásaink, ízlésünk, kapacitásaink és reményeink (Lippman 2004). Ebből a definícióból ered a sztereotípiáknak az a tendenciája, hogy a realitást az egyének elvárásaihoz igazítsa, miként ezek bizonyos ellenállása is a különféle, a konkrét sztereotípiát elméleti befolyásolásával szemben.

Magának a sztereotípiának a jellegét Fiske, Cuddy vagy Glick (2006) modellje szerint a kétdimenziós térbeli elhelyezkedése határozza meg, ahol az egyik dimenziót a szívélyesség (Warmth) dimenziója alkotja, a másikat a kompetencia (Competence) dimenziója. E két dimenzió kombinációja teszi lehetővé a sztereotípiák négy érzelmi összetevője szerinti felosztását, melyek a következők: 1. csodálat; 2. sajnálat; 3. irigység; 4. megvetés. Ilyen felosztás alapján lehetséges tehát az adott sztereotípa besorolása, s ezzel együtt az adott kisebbségé is, mely a neki tulajdonított tulajdonságok alapján az érzelmi hierarchiával áll összefüggésben.

A sztereotípiák hagyományos felfogása mint többnyire negatív állásfoglalásra és elképzelésre (Allport, 1945) tehát hiányos, hiszen a sztereotípiák értékei a negatívtól a pozitívakig variálódhatnak. Az ilyen felosztás révén nemcsak az egyes nemzeti kisebbségek érzelmi töltetei jellemezhetőek, hanem egyéb más csoportokéi is, beleértve a saját csoportot (l. pl. Fiske és mtsai 1999, Lee–Fiske 2006 – az értékelések felosztása specifikus célközösségek és a státuszuk felfogása alapján).

A sztereotípa alakulásának folyamata a gyermekkorban kezdődik; általánosan elfogadott közmegegyezés szerint hogy már a 4-5 éves gyerekek is képesek etnikailag eltérő csoportokkal szembeni negatív sztereotípiák kialakítására és fenntartására (l. pl. Raabe–Beelmann 2011). Sztereotípiának, előítéletnek ebben a felfogásban olyan negatív, az etnikai kisebbség tagjai ellen irányuló meggyőződések számítanak (Brown–Hewstone 2005), melyek bizonyos mértékig automatizáltak, sajátítottak, vagy nem tudatos szinten vannak jelen. Ebben az összefüggésben automatizáltak az a folyamat számít, mely külső vagy belső ingertől bizonyos tudatos meggyőződésig vezet. Az így defini-

ált korcsoport (4-5 évesek) a fejlődépszichológia szempontjából olyan korszaknak tekinthető, amikor már potenciálisan világosan megfogalmazható a gondoskodó személyvel szembeni érzelmi kötődés, ugyanakkor a kognitív képességek lehetővé teszik a külvilágról alkotott bizonyos állandó kép kialakítását. E két világ megszgyéjén tehát megjelenik egyfajta alapelképzelés a világról, mely nyomatékosan, mondhatnánk, szinte abszolút módon függ a szülők vagy gondozók beállítottságától. E jelenségek párhuzamként elméletileg talán a fobiák kialakulásának folyamata említhető, amikor a gyerekek maguktól nem táplálnak félelmet a fobiák szokásos objektumaival szemben, de a szülők reakcióinak megfigyelésével lassan és behaviourista módon hozzá szoknak ezekhez az ingerekhez (Burnstein–Ginsburg 2010, Askew–Field 2007). Társadalmi szinten az ilyen folyamat megfelelőjeként pl. a társadalmi konformitást tarthatnánk.

Ebből az elvből eredeztethető a szubjektíven felfogott autoritás hatása alatt meghozott bizonyos állásfoglalások iránti érzékenység, akár személyt értünk ez autoritás alatt, akár referenciális csoportot vagy társadalmi befolyásokat. Az individualizáció folyamata olyan stádiumokhoz vezet, amikor az ilyen folyamat megismétlődik – az említett objektumokkal, melyek szubjektív autorításoknak foghatók fel. A fejlődépszichológia szempontjából a hagyományos szülői autoritásokkal szembeni dackorszakokra kerül sor, konkrétan a pubertás- és a korai felnőttkorban (Marshall–Tanner 1986). (Más típusú) autoritásforrásként jelenik meg a korosztály, értéké pedig a velük szembeni elfogadás lép fel. Ezek a hatások és befolyásuk az állásfoglalásokra és az értékekre meglehetősen feldolgozott jelenség, mind elméleti, mind kísérleti oldalról (Tucker–Drob–Salthouse 2008). Ezért is tűnik lehetségesnek, hogy az egyén nemcsak a pubertáskorban fogékony az autoritásokra, hanem hogy a pubertás során kialakult elfogadásprecedensre különféle egyéb konstrukciók épülnek, melyek egy élet során a sztereotip gondolkodás lehetséges katalizátoraiként hatnak.

Etnikai identitás

Az etnikai identitáson alapuló sztereotip gondolkodás folyamatainak beszüremelését a már meglevővizsgálatok alapján feltételezhetjük. Az identitás alakulásának folyamatai a pszichológia különféle ágazatainak alappillérei közé tartoznak, így a szociálistól (Tajfel–Turner 1986) a fejlődépszichológián át (Erikson 1963) egészen a klinikai megnyilvánulásokig és zavarokig.

Identitás alatt tágabb értelemben az egyén különböző aspektusait definiáló és az őt magát a világban elhelyező jellemzők összessége értendő (Hornsey 2008). A szociális identitás elmélete ebben az összefüggésben sajátos kategóriát képez, mely különféle szociális tényezők hatását igyekszik megmagyarázni a saját viszony formálódását illetően szociális csoportokkal és csoportközietekkel szemben, melyeknek az egyén önként vagy „genetikailag” (etnikum, nem stb.) tagja lehet (I. Isajiw 1992).

Etnicitás alatt e tekintetben megnyilvánulások széles spektrumát érthetjük, a távoli eredettől kezdve a nyelven keresztül egészen a közös kulturális hagyományokig (Ford–Kelly 2005, Liebkind 2006). Az etnikai identitás ilyen értelemben az egyén etnicitásából eredő és ezzel összefüggő tényezők önálló csoportját hozza létre.

Az etnikai identitás a sztereotípiák jelentős meghatározó tényezőjének látszik, a vizsgált nemzetiségi, etnikai vagy faji csoporttól függően (Jaramillo–Mello–Worrell

2015). A kimutatott viszonyok azonban nem egyértelműek, sőt gyakran ellentmondások, pozitív hatás az őslakos amerikaiak körében mutatható ki (Hamill és mtsai 2009, Romero és mtsai 2014), ám ez a hatás nem univerzális (pl. Mousseau 2013, Galliher és mtsai 2011).

A szlovákiai valóságra az etnikai jelenségek vizsgálata tekintetében gyakran rányomja bélyegét a nézetek sztereotípiája, valamint az aktuális politikai szcéna és képviselőinek „szükségei” révén a destruktív tendenciák. Az etnikai identitás mint jelenség annál komplikáltabbnak látszik, mivel aktuális formája olyan változásoknak és szubjektív interpretációknak van kitéve, melyek társadalmi, történelmi és geográfiai jellegűeknek tűnnek. Očovský (1992) két tényezőt állapít meg, melyek az etnicitás állandóságára és változására hatnak: a belső és külső tényezők. A pszichológiai tudományágak az identitás formálódása kérdésében gyakran e kérdéskör legkomplexebb rálátását adják, ám elszigetelődnek a szociális, kulturális, történelmi vagy politikai folyamatoktól (Hošiminová 2008). Az identitás és szerkezete tárgyában a szlovák-magyar folyamatok kérdéskörének ismeretét tekintve úgy tűnik, hogy a nemzeti és a helyi identitás összefüggése erősebb a szlovákiai magyarok közt (a nemzeti identitással stabilabb a kapcsolatuk, mint a helyivel), míg a magyarországi szlovákok helyi identitása felülírja a nemzetit (Hošiminová 2008).

A módszer

Az etnikai identitás szerkezete alakulásához vezető út az őt alkotó egyes összetevők azonosítása által vezet. Ebből a célból az etnikai identitás Phinney-féle modelljét (1990) választottuk, mely az etnikai identitás négy komponensét határozza meg. Ezek a következők: 1. Önidentifikáció: az illető spontán és önkéntes alapon az adott csoport vagy etnikum tagjának vallja magát; 2. A csoporthoz való tartozás érzése: egyfajta érzelmi állásfoglalás; 3. A saját csoportjához való viszony: az etnikumhoz való viszony kognitív és értékelő összetevője; 4. Angazsáltság a kulturális életben: participáció a rituálékban, az adott etnikum kulturális élete reprodukciójának céljából.

A bemutatandó vizsgálat célja a sztereotípiák valenciájának összevetése, azoké a sztereotípiáké, melyeket a Szlovák Köztársaság állampolgárai képviselnek, mind a szlovákok, mind a magyarok, másodlagosan pedig az etnikai identitás meghatározó értéke valenciájának tesztelése a kinyilvánított sztereotípia mértékéhez. A szélesebb összefüggések szemléltetése végett más nemzeti kisebbségek kiegészítő adatait is felhasználtuk.

A vizsgálatot *Az etnikai viszonyok alakulásának tendenciái Szlovákiában 2004–2017 között* nevű projektumból származó adatokon végeztük el; ezek az adatok lehetővé teszik a hasonlóságok és a különbözőségek követését nemcsak az egyes nemzetiségek között, hanem a vizsgált mutatók időbeli stabilitását is.

A minta 652 válaszadón alapul: ebből 162 szlovák nemzetiségű, 165 magyar, 165 cseh és 160 roma. A válaszadók a felmérés során több mint száz kérdésre válaszoltak. A válaszokat hét pontos bipoláris skálán rögzítettük, ahol a 0 az adott tétel negatív pólusát képviseli, a 7 a pozitív pólust, ebből adódóan a 3,5 a skála neutrális középpontját jelenti. A válaszok konceptualizációjához a kérdésekre adott válaszokat reprezentáló, jellembeli vagy érzelmi jellemzők tételei szolgáltak.

Eredmények

A vizsgálat első lépéseként bemutatjuk az etnikai identitás az egyes identifikált összetevőinek megállapított értékeit. A kapott eredményeket az 1. táblázat szemlélteti, a vizsgált nemzetiségek átlagértékeivel.

1. táblázat. A vizsgált változók alakulása a válaszadók nemzetisége függvényében

Nemzetiség:	Önidentifikáció	Tartozás érzése	Autosztereotípiá	Angazsáltság
Szlovák	5.61	6.23	5.37	5.03
Magyar	5.15	5.70	5.26	5.05
Roma	5.39	5.54	4.76	4.20
Cseh	5.31	6.05	5.38	4.85

A 2. táblázatban az egyes változók közötti interkorrelációk szerepelnek az adott nemzetiségekre vonatkozóan.

2. táblázat. A vizsgált változók közti korrelációk megoszlása

Változók:	Önidentifikáció A15	Tartozás érzése A11	Autosztereotípiá	Angazsáltság
Önidentifikáció	1	,369**	,334**	,254**
Tartozás érzése		1	,345**	,267**
Autosztereotípiá			1	,310**
Angazsáltság				1

** a 0.01-es szinten jelentős korrelációk

Ezt követően vizsgáltuk a felállított skálákon a kifejezett pozitív vagy negatív sztereotípiá mértékét. Ezeknek a mutatóknak az értékeit az egyes nemzetiségek megoszlásában a 3. sz. táblázat tartalmazza. A 4. táblázatban az egyes nemzetiségekkel szembeni és az etnikai identitás egyes összetevőinek sztereotípiái közti korrelációk szerepelnek (Pearson korrelációs koeficiense). Ezeket a skálákat hat tételből álló kompozit mérték-ként állítottuk össze, a tételek az egyes nemzetiségek pozitívan vagy negatívan érzékelt jellemzőit fejezik ki. Az összes kompozit skála pszichometrikus tulajdonságait az 5. táblázat szemlélteti.

3. táblázat. A nemzetiségek szerinti heterosztereotípiák áttekintése

Sztereotípiák: Nemzetiségek:	Heterosztereotípiá a szlovákokkal szemben	Heterosztereotípiá a magyarokkal szemben	Heterosztereotípiá a romákkal szemben	Heterosztereotípiá a csehekkel szemben
Szlovák		4.94	3.15	5.33
Magyar	4.98		2.81	4.69
Roma	4.76	4.08		4.68
Cseh	5.17	4.62	2.93	

4. táblázat. Az egyes nemzetiségekkel szembeni és az etnikai identitás egyes összetevőinek sztereotípiái közti korrelációk

Sztereotípiák: Az etnikai identitás összetevői:	Heterosztereotípiá a szlovákokkal szemben	Heterosztereotípiá a magyarokkal szemben	Heterosztereotípiá a romákkal szemben	Heterosztereotípiá a csehekkel szemben
Önidentifikáció	.205	.198	-.010	.238
Tartozás érzése	.144	.207	.005	.282
Autosztereotípiá	.508	.491	.039	.506
Angazsáltság	.150	.299	-.082	.221

A nemzetiségek közt megállapított különbségeket különbségi statisztikai módszerekkel teszteltük. A jelentős különbségeket az Interpretáció és vita fejezetben fejtjük ki.

5. táblázat. A kompozit skálák reliabilitásának értékei

Skálák:	C α
Heterosztereotípiá a szlovákokkal szemben	0.867
Heterosztereotípiá a szlovákokkal szemben	0.915
Heterosztereotípiá a szlovákokkal szemben	0.907
Heterosztereotípiá a szlovákokkal szemben	0.886
Autosztereotípiá	0.918

Interpretáció és vita

Dolgozatunk az etnikai identitás, a komponensei és a vizsgálati mintán belüli sztereotipizálás kifejezett mértéke közötti lehetséges átfedődéseivel foglalkozott. Hangsúlyt

fektettünk a sztereotípiák értékvalenciájára a szlovák állampolgárok részéről, mind a szlovák, mind a magyar nemzetiségűeket illetően, s illusztrációként a cseh és a roma etnikummal kapcsolatban is. E célból többféle skálát alakítottunk ki, s ezeket használtuk a mutatók vizsgálatokor. A fő vizsgált konstrukció az etnikai identitás és összetevői voltak, mivel azonban a kialakított egységes mérték nem mutatott elégséges reliabilitást ($\alpha = .644$), a vizsgálatokhoz a Phinney-féle (1990) komponenseket mint önálló mutatókat vettük figyelembe. Az első, ezekre az adatokra vonatkozó leíró pillantás azt mutatja, hogy az egyes összetevők, közepesen, némelykor magasan pozitív számokban látszanak megnyilvánulni. Az alkalmazott tételeket illetően elmondható, hogy az etnikai identitás, ahogyan konstituálódott, egy belső, szubjektív jellemzőt képvisel, melyről feltételezhető, hogy a válaszadók körében az etnikai önbizalom bizonyos formáját alkotja, mivel az általános önbizalom bizonyos mértékig moderáló elemként viselkedik az etnikai identitás több olyan effektusát illetően, mint pl. a megnövekedett akadémiai siker (l. pl. Brody–Chen és mtsai 2006) vagy a jobb adaptációs eredmények (Serrano-Villar–Calzada 2016). Ez az érték mind az összes vizsgált nemzetiség esetében pozitív. Az etnikai identitás összetevőinek értékei a bemutatott vizsgálatban a vizsgált nemzetiségeket illetően nem különböztek egymástól jelentősen az összes nemzetiség esetében, kivéve a romát. Az autosztereotípiá egyszempontos varianciaanalízise (ANOVA) komponensének $F(3, 651) = 11.245$, $p = .01$ a roma nemzetiség a legközelebbi magyartól jelentősen különbözik $p = .01$ szinten, s egyedülként mutat statisztikailag nagy eltérést ebben az összetevőben. Ugyanez a helyzet ismétlődik a második vizsgált komponens esetében is, ez a kulturális angazsáltság: $F(3, 651) = 23.325$, $p = .01$, itt a roma nemzetiség a $p = .001$ szinten különbözik, ezúttal azonban az utolsó előtti csehektől.

A kulturális angazsáltság komponensénél érdemes elidőznünk, merthogy a kultúra és a kulturális megnyilvánulások a roma etnikum esetében valószínűleg a leginkább elfogadott és legpozitívabb aspektusa a romák minden megnyilvánulása közt (Bittnerová 2014). A roma etnikumra vonatkozó jelentősen alacsonyabb átlagérték interpretációja arra enged következtetni, hogy átértékelődik a roma kultúrára vonatkozó egyetemesen elfogadott előítélet s ennek fontossága maguk a romák számára. A kulturális angazsáltság tehát a roma etnikum válaszadói körében kisebb jelentőségű, mint amilyennek a felszínes, laikus megítélés alapján tűnhetne. Az egyes értékek preferálásának kérdése ezek szerint sokkal nyitottabb és sürgetőbb, mint hinnénk, s a további kutatások is ez irányban folytathatók.

A (hova) tartozás érzésének komponense – mely a használt módszerben olyan érzelmi állásfoglalás, mely a saját nemzetiségre vonatkozó büszkeséget fejezi ki – a nemzetiségek közt bizonyos hierarchiát eredményezett. Az egyszempontos varianciaanalízis – $F(3, 651) = 12.487$, $p = .01$ – az első két helyen statisztikailag jelentéktelen különséggel a szlovákokat és a cseheket hozta, a másik, statisztikailag jelentősen eltérő csoportot a magyarok és a romák alkotják (Tukey, $p = .01$ a magyarok és a csehek közt). Itt, a szlovákok első helyét illetően vitatható a hazai nemzetiség könnyebbítő hatása, de ez a hatás sem biztosít jelentős többletet a nemzeti kisebbségekkel szemben. Ennek a hipotézisnek a bizonyítására szükség volna izolálni ezt a hatást, több országban folyó vizsgálatokkal.

Az utolsó vizsgált komponens az önidentifikáció volt mint a válaszadó spontán önjellemzése az adott etnikumhoz való tagjaként. Az egyszempontos varianciaanalízis által

felállított hierarchia – $F(3, 651) = 3.126, p = .025$ – azonban az egyes nemzetiségek közti kisebb mértékű eltérést mutatja, az egyetlen statisztikailag is jelentős különbség az első szlovákok és az utolsó magyarok közt mutatkozik (Tukey, $p = .015$), a Cohne-hatás maximális erejével: $D 0.33$. Eszerint az etnikum tagjaként való szimpla önmegjelölés mind az összes vizsgált nemzetiségre érvényes, az annyira stigmatizált csoport, mint a romák esetében is. A szlovákok és a magyarok közti kimutatható különbség úgyszintén relativizálhatja az önidentifikációjukat, de mert az átlagérték folyton világosan a pozitív számok közt mozog, előlött nem szükséges megállnunk, s a jelenség magyarázata abban az egyszerű hatásban ragadható meg, mely a hazai nemzet és a kisebbségek esetében a (mérsékelt) gyengébb, de a hazai nemzethez továbbra is pozitív viszonyulás közt fennáll.

Az egyes összetevők közti korrelációk, amint azt a 2. táblázat szemlélteti, gyenge vagy közepesen pozitív viszonyt feltételeznek a vizsgált mutatókban, az összes vizsgált nemzetiséget illetően, ami arra utal, hogy az ezen összetevők közt fennálló viszony elégséges, ugyanakkor a már említett reliabilitás a vizsgált nemzetiségek esetében nem tesz lehetővé ilyen általánosítást ($C\alpha = .644$).

A sztereotípiák és a sztereotip gondolkodás terén több figyelemre méltó tényt tapasztalni, ezek értékeit a 3. táblázat foglalja össze. Az első jelenség, melyet a leíró szemszögből láthatunk, az, hogy ezek az értékek az etnikai identitás komponenseihez hasonlóan szintén a skála pozitív térfelén található, kivéve a roma etnikumot, mely a legerősebben negatívan sztereotipizált etnikum. Ez a tény a legalacsonyabb szubjektíve érzékelt autosztereotípiával együtt – de még mindig a pozitív tartományban, igazolva az autosztereotípiá pozitív voltát a heterosztereotípiával szemben (Triandis és mtsai 1982), a roma nemzetiségű válaszadók 4,76-os átlagértéke – nemcsak a szlovákok, magyarok és csehek részéről a romákkal szemben megnyilvánuló negativitást jelzi, hanem a tulajdon önkép romlását is, melynek kapcsán elmondható, hogy beigazolódik a külső megítélés negatív hatása a csoportról mint olyanról alkotott képre (bittnerová 2014).

A másik tény, mely e tekintetben figyelemre méltó, a 4. táblázatból kiolvasható: ez tartalmazza az etnikai identitás (vagyis a belső érzelmi és személyiségi tényezők az egyén individualitásának oldalán, négy vizsgált összetevő által képviselve) és az egyes vizsgált nemzetiségekkel szemben megnyilvánult heterosztereotípiá közti korrelációkat. Ezek a viszonyok a gyenge vagy közepesen erős viszonyok (Pearson korrelációs koeficiense) közé sorolhatók. Érdekes ugyanakkor, hogy a romákkal szembeni heterosztereotípiák mellett ezek a viszonyok egyszerűen jelentéktelen értékűekké ($-.08$ -tól $.03$ -ig) válnak. Ez az eredmény arra utal, hogy nem mutathatók ki azok a tényezők, melyek egy ennyire erősen stigmatizált csoport – amilyen a romáké – formálására vannak hatással. Míg a többi heterosztereotip célcsoport bizonyos viszonyt mutatnak ezekkel a belső jellemzőkkel, s mintha általuk erősödnének, a romákkal szembeni heterosztereotípiá, úgy tűnik, más, nem előfeltételezett tényezőktől függ. E tényezők lényege elméletileg lehetne extern, pl. a medializáció, mely hatással van az érzelmi állásfoglalások racionalizációs folyamataira, a saját csoporttal szembeni konformitás (Stangor–Sechrist–Jost 2001), stb.

Az etnikai identitás legjelentősebb összetevője, mely a heterosztereotípiá értékeit is előrejelzi, úgy tűnik, a 4. táblázatban bemutatott adatok alapján, az autosztereotípiá, mely e komponens meghatározó erejének kiértékelése céljából egy egyszerű lineáris regresszi-

óba helyeződött. A maradék három komponens (kulturális angazsáltság, az hovatarozás érzése és az önidentifikáció) ilyen értelemben nem tünnek lényegesnek. Az autosztereotípiák és az etnikai identitás lineáris regressziója megerősíti ezt az előfeltevést. Jelentős predikció állapítható meg: $F(1, 650) = 297,455, p < .000, R^2 = .314$. Az így kapott modellből tehát az következik, hogy az összes heterosztereotípiák változatai 31%-a az autosztereotípiák mint az etnikai identitás összetevője hatásával magyarázható. A maradék három összetevő százalékos hozzájárulása nem haladta meg az 5%-ot, ebből következően a használt mértékegységeket a jelenlegi adatokban át kell értékelni.

A nemzetiségek szintjén a meghatározó erő szempontjából érdekes hatás alakul ki: a kialakított regressziós modell magyarázatot ad a 31%-os átlagos varianciára, de csak a szlovák, a magyar és a cseh etnikum esetében. A romákra vonatkozó heterosztereotípiák értékelésekor ugyanis bármilyen predikciós hatás elsikkad. Ez az eredmény megerősíti azt a feltételezést, melyet a korrelációs viszonyok hiánya jelez, nevezetesen, hogy a romákkal szembeni heterosztereotípiát más tényezők alakítják, mint a más, kevésbé stigmatizált csoportokkal szembeni heterosztereotípiákat.

E helyt még érdemes megállni afölött, mi alkotja a bemutatott korrelációs és regresszív viszonyok lényegét. Ugyanis az autosztereotípiák (mint a saját csoport belső értékelése) és a külső csoportok értékelése közti szoros pozitív viszony arra készíti a kutatásban részt vevő válaszadókat, hogy annál jobbra értékeljék a más csoportok tagjait, minél jobbra értékelik a válaszadók a maguk csoportját. Magától adódik az a feltevés, hogy minél jobbnak tartja az ember a maga csoportját, annál kevésbé okoz gondot neki pozitívan megítélni a többi csoportot. Ha erre a megállapításra az ellenkező irányból tekintünk, azt a következtetést vonhatjuk le, hogy amiként az egyéni szinten, éppúgy a társadalmin bizonyos kivetítés hatás érzékelhető, ahol az egyén világfelfogásának kulcstényezői a csoport megítélését illetően nem a csoport objektív, külső tulajdonságai lesznek, hanem intern, jellembeli beállítottságok, melyek eldöntik, hogyan érzékeli és ítéli meg a társadalmat és jelenségeit. Ezt a tendenciát már Allport (1954) is jelzi, szerinte az emberek a szociális csoportok közti látható különbségekre szoktak összpontosítani, s ha ezek nem elérhetők, az egyén leegyszerűsítés útján talál összefüggéseket a megítélt csoport ismert és ismeretlen jellemzői között. Az így felfogott közvetlen kivetítést alkalmazhatjuk az információk kiegészítése folyamatában, ami alapvető fontosságú a társadalomról alkotott leegyszerűsített képek, vagyis a sztereotípiák kialakulásában. A megítélendő szubjektumra vonatkozó nem elegendő információk esetében ez tűnik az értékelő állásfoglalások meghozása fő folyamatának (Xie és mtsai 2012), noha a szociális kivetítésnek, úgy tűnik, fontosabb hatása van a saját csoport megítélésében, mint egy külsőben (Robbins–Krueger 2005).

A szlovák–magyar viszony lényege vizsgálatunk esetében tehát reciprok és dia-dikusnak tekinthető, az etnikai identitás összetevőinek értékét illetően különösebb különbségek nélkülülnek, statisztikai jelentőségre egyedül az etnikai büszkeség és az érzékelt hovatarozás különbsége tett csak szert, de mindkét érték az alkalmazott skálák határozottan pozitív tartományában maradt, s a kutatási anyagban nem különíthető el a szlovák mint hazai nemzetiség hatása a kisebbségekkel szemben.

A megnyilvánult heterosztereotípiák szempontjából fontos, hogy ez mindkét nemzetiség tekintetében a pozitív számok tartományában van, tehát mind a szlovák, mind a magyar válaszadók kölcsönösen inkább pozitívan érzékelik egymást, mint negatívan. A

megállapított értékek hasonlósága a spektrum ellenkező végén is kimutatható: a roma etnikum megítélése a szlovák és a magyar (sem a cseh) nemzetiség részéről nem mutat statisztikailag jelentős különbséget, s egyedülként az értékelt etnikumok közül, az érzékelt értéke az értékskála negatív részén található. Ezt a megállapítást alátámasztja mindkét etnikum nyilvánosságának véleménye a romaság problematikájára mint nagymértékben automatikusan elutasító, illetve elítélt társadalmi veszteségre, a priori problémára (Majo 2014). A szlovák társadalom képe a szlovák és a magyar etnikum szempontjából tehát a sztereotípiák értékének összehasonlításában kevésbé megosztott, mint hinnénk, a vizsgált adatokból eredő kölcsönös megítélés a kölcsönös értékelések pozitív jellegét tárja fel.

A vita elmozdítása a leíró jellegtől a lehetséges javaslatok és a konstruktív megoldások felé lehetővé teszi megragadni az eredmények értelmezésének elméleti keretét a csoportközi kontakt hipotézis (Allport 1954) kontextusában. Ez az elmélet abból indul ki, hogy a különböző csoportok közti ellenőrzött kapcsolat bizonyos körülmények közt az e csoportok képviselői közti tolerancia növeléséhez vezethet. A vizsgálatok eredményei bizonyos értelemben megerősítik a posztulált hatás hatékonyságáról szóló általános kijelentéseket, ám e tekintetben a szakirodalom nem egységes (l. Pettigrew–Tropp 2006). Néhány szerző megállapítja, hogy a csoportközi kontaktusnak van esélye az individuális előítéletek csökkentésére, de ez a hatás nem alkalmazható általánosságban a csoporttal mint olyannal szembeni előítéletekre (pl. Forbes 1997). Vagyis a kontaktushipotézis hatásos és érvényes az individuális résztvevők egymáshoz közelítésében, de kevésbé az egyes csoportok közötti feszültség csökkentését illetően. Ebből a tételből levezethető az a felismerés, hogy ennek a módszernek köszönhetően csökken az egyes tagok közti ellenségeskedés vagy előítélet, de csak olyan mértékben, amilyenben a kisebbség tagját már nem az adott csoport tagjának tartják, magyarul: a megítélő szemében már nem egy csoport tagja, de a csoportra és a jellemzőire vonatkozó vélemény változatlan maradt. Ebben az összefüggésben a kisebbségi csoport megítélt tagja lényegében kibújt a sztereotípiák megőrzéséből, oly mértékben, amennyire már nem tartják az adott csoporthoz tartozónak. A csoportra, illetve a csoport többi tagjára nézvést minden marad a régiben.

Ennek a hatásnak a gyakorlati értelmezése a bemutatott kutatás kontextusában azt jelentené, hogy a kisebbségek tagjait értékelő egyének, akik egymástól távol állnak (földrajzilag vagy tapasztalatok tekintetében), hajlamosak lesznek rosszabbul megítélni a más etnikumok képviselőit, mint azok az egyének, akik közvetlen kapcsolatban állnak velük. A vizsgált anyagban azonban nem lehet a válaszadókat lakhelyük szerint elkülöníteni, így ezt a hipotézist a szlovákiai kisebbségek viszonyait illetően egy újabb kutatásnak kell megerősítenie.

Irodalom

- Allport, Gordon 1954. *The nature of prejudice*. Reading, Addison-Wesley.
- Askew, Chris–Field, Andy P. 2007. Vicarious learning and the development of fears in childhood. *Behaviour Research and Therapy*, 45(11). 2616–27. p.
- Brody, Gene H.–Chen, Yi-fu F.–Murry, Velma McBride–Ge, Xiaojia–Simons, R. L.–Gibbons, Frederick X. 2006. Perceived discrimination and the adjustment of African American

- youths: a 41 fiveyear longitudinal analysis with contextual moderation effects. *Child Development*, 77(5), 1170–1189. p.
- Brown, Rupert–Hewstone, Miles. 2005. An integrative theory of intergroup contact. In: Zanna, Mark, P. (ed.): *Advances in Experimental Social Psychology*. Vol. 37. San Diego, CA, Academic Press, 255–343. p.
- Burstein, Marcy–Ginsburg, Golda S. 2010. The effect of parental modeling of anxious behaviors and cognitions in school-aged children: An experimental pilot study. *Behaviour Research and Therapy*, Vol. 48, 6, 506–515. p.
- Erikson, Erik H. 1968. *Identity, youth, and crisis* (1st ed.). New York, Norton
- Fiske, Susan T.–Cuddy, Amy J. C.–Glick, Peter 2006. Universal dimensions of social cognition: warmth and competence. *Trends in Cognitive Sciences*, 11, 77–83. p.
- Fiske, Susan T. et al. 1999 (Dis)respecting versus (dis)liking: status and interdependence predict ambivalent stereotypes of competence and warmth. *J. Soc. Issues*, 55, 473–491. p.
- Forbes, Hugh D. 1997. *Ethnic conflict: Commerce, culture, and the contact hypothesis*. New Haven, CT, Yale University Press.
- Ford, Marvella E.–Kelly, Adam P. 2005. Conceptualizing and categorizing race and ethnicity in health services research. *Health services research*, 40 (5, Pt 2), 1658–75. p.
- Galliher, René V.–Jones, Matthew D.,–Dahl, Angie 2011. Concurrent and longitudinal effects of ethnic identity and experiences of discrimination on psychosocial adjustment of Navajo adolescents. *Developmental Psychology*, 47, 509–526. p.
- Hamill, Sarah K., Scott, Walter D., Dearing, Erik–Pepper, Carolyn M. 2009. Affective style and depressive symptoms in youth of a North American Plains tribe: The moderating roles of cultural identity, grade level, and behavioral inhibition. *Personality and Individual Differences*, 47, 110–115. p.
- Homišínová, Mária 2008. Percepcia sociálnej identity Slovákov v Maďarsku a Maďarov na Slovensku. *Sociológia – Slovak Sociological Review*, Vol. 40, no. 5, 453–486. p.
- Hornsey, Matthew J. 2008. Social Identity Theory and Self-categorization Theory: A Historical Review. *Social and Personality Psychology Compass*, 2/1, 204–222. p.
- Jaramillo, Jamie–Mello, Zena R.–Worrell, Frank C. 2015. Ethnic Identity, Stereotype Threat, and perceived Discrimination Among Native American Adolescents. *Journal of Research on Adolescence*, 1–7
- Lee, Tiane L.–Fiske, Susan T. 2006. Not an outgroup, but not yet an ingroup: immigrants in the stereotype content model. *Int. J. Intercult. Relat.*, 30, 751–768. p.
- Liebkind, Karmela 2006. Ethnic identity in acculturation. In: Sam, David L., Berry, John W. (eds.): *The Cambridge Handbook of Acculturation*. Cambridge, Cambridge University Press, 78–96. p.
- Lippmann, Walter 2004. *Public opinion* (Reprint from 1922). New York, Free Press Paperbacks.
- Majo, Juraj 2014. Niekoľko poznámok k fenoménu etnicity v súčasnej slovenskej humánnej geografii. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, Vol. 58, 2014, No. 2, pp. 149–172
- Marshall, William A.–Tanner, James M. 1986. Puberty. In Falkner, Frank–Tanner, James M. (eds.): 1986. *Human Growth: A Comprehensive Treatise. Second edition*. New York, Plenum Press, 171–209. p.
- Mousseau, Alicia C. 2013. Implementing an incremental theory intervention with American Indian youth: Examining the effects on motivation, affect, and stereotype threat (*Doctoral dissertation*). Retrieved from ProQuest Dissertations and Theses database. (UMI No. 3525667). Department of Psychology, University of Wyoming.
- Očovský, Štefan 1992. Faktory zmien etnickej štruktúry obyvateľstva na Slovensku v 20. storočí. *Geographia Slovaca*, 1, 47–54. p.
- Pettigrew, Thomas F.–Tropp, Linda R. 2006. A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90(5), 751–783. p.

- Phinney, Jean S.–Alipuria, Linda L. 1990. Ethnic identity in college students from four ethnic groups. *Journal of Adolescence*, 13, 171–183. p.
- Raabe Tobias–Beelmann Andreas 2011. Development of ethnic, racial, and national prejudice in childhood and adolescence: a multinational meta-analysis of age differences. *Child Development*, 82. 6. 1715–37. p.
- Robbins, Jordan M.–Krueger, Joachim I. 2005. Social Projection to Ingroups and Outgroups: A Review and Meta-Analysis. *Personality and Social Psychology Review*, 9(1), 32–47. p.
- Romero, Andrea J. T.–Edwards, Lisa M.–Fryberg, Stephanie A.–Orduña, Michele 2014. Resilience to discrimination stress across ethnic identity stages of development. *Journal of Applied Social Psychology*, 44, 1–11. p.
- Serrano-Villar, Maria–Calzada, Esther J. 2016. Ethnic identity: Evidence of protective effects for young, Latino children. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 42, 21–30. p.
- Stangor, Charles–Sechrist, Gretchen B.–Jost, John T. 2001. Changing Racial Beliefs by Providing Consensus Information. *Personality and social psychology Bulletin*. Volume: 27 issue: 4, 486–496. p.
- Tajfel, Henri–Turner, John C. 1986. The social identity theory of intergroup behavior. In Worchel, Stephen–Austin, William G. (eds.): *Psychology of intergroup relations*. Chicago, Nelson-Hall, 7–24.p.
- Triandis, Harry C.–Lisansky, Judith–Setiadi, Bernadette–Chang, Bei-Hung–Marín, Gerardo–Betancourt, Hector M. 1982. Stereotyping among Hispanics and Anglos. The uniformity, intensity, direction, and quality of auto- and hetero-stereotypes. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 13(4), 409–426. p.
- Tucker-Drob, Elliot M.–Salthouse, Timothy A. 2008. Adult age trends in the relations among cognitive abilities. *Psychology and Aging*, 23(2), 453–460. p.
- Xie, Yu–Thornton, Arland–Wang, Guangzhou Lai–Qing 2012. Societal projection: Beliefs concerning the relationship between development and inequality in China. *Social science research*, 41(5).

(Csanda Gábor fordítása)

JURAJ MARTONYIK

CORRELATIONS OF ETHNIC IDENTITY IN MUTUAL PERCEPTION OF SLOVAKS AND HUNGARIANS

This paper deals with the correlations of ethnic identity and its manifestations in mutual perception and opinion among citizens of the Slovak Republic, both of Slovak and Hungarian ethnicity. For the possibility of broader comparison and apprehension, we also used as illustration the Czech and Roma ethnicities. Subsequently, the values were measured on a sample of 652 respondents of the mentioned ethnicities, with an equal representation of ethnicity, sex, and age. The observed results indicate a high degree of similarity among respondents of both Hungarian and Slovak ethnicities. This similarity is found both in each other's assessments, which is positive and reciprocal, and in the assessments of the Roma, which are equally in the negative poles.